

פרשת שמיני: האם מותר להתפלל תפילת נדבה

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה על היום השמיני, בו אהרון הקריב את הקורבנות והוא ומשה בירכו את העם. כאשר הגמרא במסכת מגילה (יז ע"ב) דנה בסדר הברכות בתפילת שמונה עשרה, היא לומדת מפסוקים אלו שלאחר ברכת מודים בה מזכירים את הקורבנות ('ברצה') יש לברך ברכת כהנים, שכן זו הברכה שבירך אותם אהרון לאחר הקרבת הקורבן. ובלשונה:

"ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה? דכתיב וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, וירד מעשת החטאת והעלה והשלמים. אימא (= ותאמר) קודם עבודה! לא סלקא דעתך (= אין זה נכון), דכתיב וירד מעשת החטאת וגו'. מי כתיב לעשות מעשת כתיב (= משמע בלשון עבר)." ¹

בעקבות הפסוקים מהם נלמדים חלק מסדר הברכות בתפילת שמונה עשרה, נעסוק השבוע בחלק מהלכות תפילה זו ובפרט בשאלה האם מותר להתפלל תפילת נדבה. נראה את הדיון האם מותר לאדם להוסיף תפילות נדבה על התפילות המקוריות. במידה ואפשר, נראה האם בזמן הזה מומלץ להתפלל תפילות אלו.

תיקון הנוסח

כמה תפילות יש להתפלל ביום? כפי שכותבת הגמרא במסכת ברכות (לג ע"א) ומפרט הרמב"ם (תפילה פרק א'), בתחילה לא היה מספר תפילות קבוע ביום וכן לא היה נוסח קבוע, ולמעשה כל אדם התפלל מספר פעמים שרצה (אם כי לפחות פעם אחת ביום), ובאיזה נוסח שרצה. אם היה רגיל בתפילה היה מסוגל לבקש ולהתחנן הרבה, היה מתפלל ארוכות. ואם לא, היה מתפלל מעט.

לאחר גלות נבוכדנצר, התערבות עם ישראל בגויים ושכחת השפה העברית, ראו אנשי כנסת הגדולה שהיכולת להתפלל כבעבר כבר לא קיימת, ויש לתקן נוסח קבוע שכלל בסוף תשע עשרה ברכות¹. כמו כן תיקנו, שעל כל קורבן שהקריבו במקדש יש לתקן תפילה, תפילה כנגד התמידים, כנגד האיברים המתעכלים בלילה וכנגד המוספים (ועיין בדף לפרשת ויצא שנה ג').

א. כאשר תיקנו את נוסח התפילה, חילקו את הברכות לשלושה חלקים: שלוש הברכות הראשונות - שבח, שלוש עשרה האמצעיות - בקשה, ושלוש האחרונות - הודאה. בעקבות כך סבר רב הונא, שהטועה או השוכח אחת מהברכות חוזר לראש החלק. לדוגמא, השוכח את ברכת 'רופא חולים' והמשיך ל'טל ומטר', חוזר ל'אתה חונן' שהיא תחילת ברכות הבקשה.

ב. רב אסי חלק על רב הונא. הוא הסכים ששלוש הברכות הראשונות הן יחידה אחת, ושלוש הברכות האחרונות הן יחידה נוספת, ומשום כך הטועה בעשרת ימי תשובה ואומר 'האל-הקדוש' במקום 'המלך הקדוש' צריך לחזור לראש התפילה. אלא שטען שהברכות שבאמצע, ברכות הבקשה, אין להן סדר.

מחלוקת הראשונים

להלכה נפסק כרב אסי, ודנו הראשונים מה התכוון שנקט שלברכות האמצעיות 'אין סדר':

א. **רב האי גאון** (כד ע"א בדה"ר), **בעל המאור** (שם) ו**רש"י** (ברכות לג ע"א, ד"ה אין) הבינו, שכוונתו שאם אדם טעה באחת מברכות אלו, הוא אומר אותה במקום שנזכר. לדוגמא, השוכח את ברכת 'רפאנו' וכבר הגיע לברכת 'השיבה שופטינו כבראשונה' - יכול לאומרה שם למרות שזה לא הסדר המקורי.

ב. **הרי"ף** (רי"ף שם) ו**התוספות** (שם, ד"ה אמצעיות) חלקו על רש"י וכתבו, שכאשר רב אסי כתב שלברכות האמצעיות אין להן סדר, כוונתו שהטועה באחת מברכות אלו לא צריך לחזור לראש ברכות הבקשה וכאדם שטעה בשלוש הברכות הראשונות, אבל וודאי צריך לחזור אחורה לברכה שטעה בה ומשם להמשיך את סדר הברכות הקבוע, וכן פסק **השולחן ערוך** (ק"ג, ג). ובלשון התוספות: "פירש בקונטרס ואם דלג ברכה אחת ואחר כך נזכר בה שלא במקומה, אומרה במקום שנזכר. ולא נהירא (= בורר), ונראה כפירוש רשב"ם ורב אלפס דאין להן סדר דקאמר היינו שיתחיל במקום שדלג הברכה, ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר, אבל וודאי לא יתחיל באתה חונן כמו בג' ראשונות וג' אחרונות שחוזר לראש".

ראייה מרכזית שהביאו לשיטתם היא מדברי הגמרא במסכת מגילה (יז ע"א) הכותבת, שכשם שאת המגילה אי אפשר לקרוא למפרע, דהיינו להתחיל פרק ג' ואז לחזור לפרק א', כך גם בתפילה אי אפשר לקרוא למפרע. מוכח, שכן צריך סדר מסוים בברכות, ואי אפשר להתפלל רפאנו לאחר ברכת השיבה שופטינו וכדומה.

כיצד רש"י ורב האי גאון יתמודדו עם ראייה זו? **בעל המאור** (רי"ף שם) שכאמר הסכים לשיטתם פירש שכוונת הגמרא לומר, שאי אפשר לומר קודם את הברכות האמצעיות (ברכות הבקשה), ואחרי זה ברכות השבח המופיעות בתחילת התפילה שכן קריאה זו נחשבת קריאה למפרע, אבל אין מניעה בדיעבד לערבב בין הברכות האמצעיות.

נוסח התפילה המועדף

כאשר אדם מתפלל בנוסח שאינו שלא, וודאי שאין בכך טעות בתפילה. עם זאת דנו האחרונים, האם יש נוסח בו עדיף להתפלל:

א. **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח ו, י) סבר, שלמרות שבדרך כלל אין לו לאדם לשנות מנוסח אבותיו וכפי שמביא המגן אברהם בשם הירושלמי, מותר בכל זאת לאשכנזי לשנות את סדר תפילתו לנוסח ספרדי, כי הנוסח הספרדי הוא הנוסח המובחר ביותר.

בין דברי האחרונים שהביא, הביא ראייה לדבריו **מהחיד"א** (קשר גודל יב, ט) הכותב בשם **האר"י** שנוסח התפילה הספרדי הוא הנוסח המובחר, שכן לכל נוסח יש שער בשמיים דרכו עוברת התפילה, אך הנוסח הספרדי עובר בכל השערים. והוסיף וכתב, שהאר"י בעצמו היה מתפלל בנוסח הספרדי למרות שבא ממשפחה אשכנזית. ובלשונו:

¹ **הרמב"ם** (פירוש המשנה מנחות ד, א) כתב שנוסח הברכות לא הוזכר בגמרא, כיוון שהוא היה מפורסם וידוע לכל (דבר שלא מוסכם בין החוקרים). אמנם, נראה שעם השנים גם דבר זה נשכח. משום כך **רבי סעדיה גאון** (סידור) נצרך לכתוב סידור לבני קהילת ברצלונה שביקשו ממנו, וזה הסידור הראשון שיש בידנו. במהלך הדורות, על אף שהנוסח הבסיסי נשאר, מכל מקום ישנם שינויי גרסאות קלים בנוסחים השונים.

"יב שערים ברקיע כנגד יב שבטים, והתפללות של כל שבט אחד עולה דרך שער מיוחד, ותפלת נוסח הספרדים עולה בכל אחד מי"ב השערים. נמצא שלדעת רבינו האר"י ז"ל עצמו דווקא לספרדים אין לשנות לנוסח אשכנז, אבל לאשכנזים מותר להתפלל כנוסחת הספרדים, כי מי לנו גדול מרבינו האר"י ז"ל עצמו שהיה אשכנזי, והתפלל בנוסח הספרדים."

ב. **הרב משה פיינשטיין** (אגרות משה או"ח ב, כד) חלק על הרב עובדיה וכתב על בסיס דברי **המגן אברהם** (סח, הקדמה), שאין לו לאדם לשנות מנוסח אבותיו כלל, ואין עדיפות לנוסח הספרדי על האשכנזי. עוד הוסיף וכתב, שהמתפללים בנוסח 'ספרד' יכולים לחזור לנוסח אשכנז, כי מדובר באשכנזים ששינו את נוסח אבותיהם המקורי מטעמים שונים.

תפילת נדבה

יוצא לפי מה שראינו עד כה, שאדם אינו יכול לפחות משלוש התפילות שתיקנו חכמים כל יום וברכות אלו צריכות להיות על פי הסדר. אין מחלוקת שמותר לאדם לבקש בקשות מהקב"ה במהלך היום כפי שרבים עושים, אך יש לשאול האם הוא יכול להתפלל שמונה עשרה נוספת כתפילת נדבה? לכאורה מהגמרא במסכת ברכות (לא ע"א) עולה שלא.

הגמרא דנה האם יכול אדם להתפלל כל היום כולו, ודוחה את האפשרות בעקבות דניאל עליו נאמר שהתפלל שלוש פעמים ביום בלבד. אלא שלמעשה נחלקו הראשונים, כיוון שמגמרא אחרת ניתן להבין שמותר. הגמרא בשם רבי אלעזר כותבת שאדם שמסופק אם התפלל, לא יתפלל מספק תפילה נוספת, ואילו לדעת רבי יוחנן 'הלואי ויתפלל אדם כל היום כולו'.

הגמרא מביאה דעה שלישית ונוספת, דעת שמואל הכותב, שבעוד שאדם ששכח שהתפלל והתחיל שוב להתפלל, עליו להפסיק אפילו באמצע תפילתו כיוון שהוא מתפלל לחינם, מכל מקום הרוצה להתפלל תפילה נוספת כנדבה, יכול לעשות כן, ובלבד שיוסיף בקשה חדשה בתפילתו, שלא אמר בתפילה הקודמת.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים ביחס בין דעות האמוראים שלעיל:

א. **הרי"ף** (יב ע"א בדה"ר) **והראב"ד** (תפילה א, ט) סברו שיש מחלוקת בין רבי יוחנן לבין שמואל. רבי יוחנן האומר שהלואי שיתפלל אדם כל היום כולו, סובר שבשביל להתפלל תפילת נדבה אין צורך להוסיף חידוש מיוחד בתפילה. שמואל חולק וסובר שאדם לא יכול להתפלל בסתמא כל היום כולו, וכדי להתפלל תפילת נדבה יש צורך בחידוש.

מדוע אם כן לשיטתו הנזכר שהתפלל שמונה עשרה צריך להפסיק, ולא יכול להוסיף חידוש באמצע התפילה? הם כתבו, שבשביל להתפלל תפילת נדבה צריך המתפלל להתכוון מראש לכך, ולא ניתן לערבב בין התפילות, להתחיל אותה כחובה ולאחר מכן לשנותה לנדבה. מכל מקום להלכה פסקו כרבי יוחנן ולא כשמואל, כך שגם בתפילת נדבה אין צורך בחידוש, ובלשון הרי"ף:

"והלכתא כרבי יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. והא דאמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע ברכה, מפרשי לה רבנן כגון שהתפלל תפלתו אדעתא דחובה ובהא אפילו רבי יוחנן מודה דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן."

ב. **התוספות** (ד"ה ור' יוחנן) **והרמב"ם** (שם) חלקו וסברו, שרבי יוחנן ושמואל לא חולקים ביניהם. כאשר רבי יוחנן כותב שהלואי ויתפלל אדם כל היום כולו ולא מציין שיש צורך בחידוש מיוחד בתפילה, הסיבה לכך היא שתפילה במקום ספק היא החידוש. אבל בוודאי שלא במקום ספק, הוא מודה לשמואל שבשביל להתפלל תפילת נדבה יש צורך בחידוש.

יש להוסיף שלשתי השיטות, ציבור אינו יכול להתפלל תפילת נדבה, שכן רק יחיד יכול להקריב קורבן נדבה ולא הציבור, ותפילות תוקנו כנגד הקורבנות. על בסיס אותו עיקרון, יחיד אינו יכול להתפלל תפילת מוסף כנדבה, כיוון שאי אפשר להקריב קרבן מוסף בנדבה, והוא הדין לתפילות נוספות בשבתות וימים טובים בהם לא מקריבים נדבות (ועיין בדף לפרשת צו שנה ה').

להלכה

להלכה פסק **השולחן ערוך** (קז, א) כדעת הרמב"ם, דהיינו שבשביל להתפלל תפילת נדבה צריך להוסיף באחת הברכות בקשה נוספת שלא נאמרה בתפילה הקודמת, וכך יהיה חידוש בתפילה (ועיין בב"ח). כמו כן כאמור במקרה בו אדם ספק התפלל ספק לא, אין צורך בחידוש, שהרי תפילתו בספק היא גוף החידוש.

עוד הוסיף **השולחן ערוך** (שם, ד), שרק מי שידוע שיתפלל תפילת נדבה כראוי, יתפלל, משום כך כתבו אחרונים רבים שבזמן הזה מומלץ לא להתפלל בסתם תפילה נדבה, כיוון שבקושי את התפילות הרגילות מתפללים עם כוונה, קל וחומר שאין להוסיף תפילות נוספות כנדבה. עוד דנו האחרונים, האם במקום ספק מותר להתפלל תפילת נדבה:

א. **החיי אדם** (כז, יז) סבור, שפסק השולחן ערוך שרק מי שידוע בעצמו שיוכח יוסיף תפילת נדבה, נכונים גם לגבי תפילה מספק. כיוון שתפילה זו אינה חובה (שהרי מעיקר הדין ספק תפילה שהיא מדרבנן לקולא), יש לסמוך על כך שהאדם התפלל ושכח שהתפלל, ולא להוסיף תפילה נדבה מספק בה סיכוי טוב שהמתפלל לא יכוון. ובלשונו:

"ועוד נראה לי דבזמן הזה אסור להתפלל נדבה, שהרוצה להתפלל בנדבה צריך שיהיה מכיר את עצמו וזריז וזהיר ואמיד בדעתו שיכול לכוין בתפלתו מראש ועד סוף. אבל אם לא יכול לכוין יפה, קרינן ביה "למה לי רוב זבחיכם" ולפי זה נראה לי דגם בספק התפלל, אסור לחזור ולהתפלל, דאי אפשר לו להתנות."

ב. **הביאור הלכה** (שם, ד"ה אם) **והרב עובדיה** (יחיה דעת א, נז) חלקו על החיי אדם וכתבו, שעל אף שכאשר אדם וודאי התפלל את שלושת התפילות אין להוסיף תפילת נדבה, מכל מקום וודאי שבמקום ספק ניתן להתפלל, שהרי תפילה זו היא כמעין חובה עליו. אם כן, כשם ששאר התפילות מתפללים אותן למרות שייכתן ולא יכוונו, הוא הדין לתפילה מספק.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²